

РОЗДІЛ V. ПРОБЛЕМИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

УДК 37.013:376

Світлана Литовченко

Інститут спеціальної педагогіки і психології

імені Миколи Ярмаченка НАПН України

ORCID ID 0000-0003-0001-4667

DOI 10.24139/2312-5993/2021.01/445-458

ДОШКІЛЬНА ОСВІТА ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ: СУЧАСНІ МОДЕЛІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті за результатами теоретичного аналізу й аналізу педагогічної практики окреслено існуючі моделі (організаційні форми) здобуття дошкільної освіти дітьми з порушеннями слуху, які на сьогодні впроваджено в Україні. Кожна має певні особливості, своєрідність організації та корекційно-розвивального супроводу. Критеріями порівняння є: програми, за якими навчаються діти; фахівці, які працюють у закладі; специфіка корекційно-розвивального супроводу; варіанти продовження освіти після закінчення дошкільного закладу; мова навчання та спілкування. Визначено шляхи вдосконалення спеціальних закладів дошкільної освіти відповідно до потреб дітей і батьків.

Ключові слова: діти, порушення слуху, дошкільна освіта, моделі здобуття дошкільної освіти, спеціальний заклад, інклюзивна група, програми розвитку, корекційно-розвивальний супровід, шляхи вдосконалення.

Постановка проблеми. Ранній і дошкільний періоди мають виняткове значення для розвитку й освіти дитини. Дошкільна освіта в Україні, як і у багатьох країнах Європи, сьогодні визнана пріоритетною сферою в системі освіти; якісна дошкільна підготовка розглядається як інвестиція держави в людський капітал і суспільство сталого розвитку. Особливої уваги потребують питання дошкільної освіти дітей з особливими освітніми потребами, що детерміновано:

– реформуванням освітньої галузі, відповідним визначенням дошкільної освіти як невід’ємної частини загальної системи, яка має формувати базис особистості, сприяти саморозвитку й самореалізації дитини;

– оновленням нормативної бази дошкільної освіти, зокрема впровадженням Базового компоненту дошкільної освіти (Державного стандарту), який визначає вимоги до обов’язкових компетентностей і результатів освіти дитини дошкільного віку, а також умови, за яких вони можуть бути досягнуті відповідно до міжнародних стандартів якості освіти;

– сучасними підходами до організації роботи з дітьми з особливими потребами, що передбачає максимально раннє (з перших місяців життя) виявлення порушень психофізичного розвитку та максимальне скорочення

часового проміжку між моментом встановлення порушення й початком комплексної медико-психолого-педагогічної допомоги;

– актуалізацією проблеми підготовки до навчання у школі дітей цієї категорії у зв'язку з переходом початкової ланки спеціальної школи на новий зміст освіти. Зокрема, у 2018 році затверджено єдиний Державний стандарт початкової освіти та Типову освітню програму початкової освіти спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з особливими освітніми потребами. Фактично йдеться про відмову від спеціальних навчальних програм для дітей із порушеннями слуху, зору, мовлення тощо (на державному рівні); специфіка залишається, але специфіка не змісту (він єдиний для всіх), а умов, форм, методів, засобів, супроводу, які відповідають потребам. Виняток становлять учні з порушеннями інтелектуального розвитку. Такі новації є необхідними, відповідають міжнародним підходам, утім, слід визнати, що вони можуть зумовлювати певні труднощі, потребують відповідного вивчення.

Варто підкреслити, що діти з порушеннями слуху становлять окрему групу серед дітей з особливими освітніми потребами «з огляду на особливі потреби в комунікації» (Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами, 1994). Особливістю сучасної сурдопедагогіки є варіативність траєкторій розвитку й навчання: з одного боку впровадження бімодально-білінгвального підходу в навчанні дітей, основним або одним з основних засобів спілкування яких є жестова мова; з іншого – раннє виявлення порушення (скринінг слуху новонароджених), раннє втручання, високотехнологічні засоби слухопротезування створюють можливості для розвитку слухового сприймання та формування словесного мовлення як засобу комунікації тощо.

Водночас, помилково вважати, що сурдопедагогічні методики втрачають актуальність з огляду на стрімкий розвиток медичних технологій і технічних засобів реабілітації дітей із порушеннями слуху (надпотужні слухові апарати, кохлеарна імплантація), які спрямовані на усунення / компенсацію первинного порушення. Теорія та практика свідчать, що діти з порушеннями слуху, які отримали технічну підтримку, потребують реабілітаційного періоду, на якому особливо значущим є супровід фахівців психолого-педагогічного профілю. Тому сурдопедагогічні технології в жодному разі ні нівелюються, не втрачають актуальність, але мають змінюватися, вдосконалюватися, відповідати на потреби дітей і батьків.

У такому контексті виникає необхідність з'ясувати сучасний стан і визначити необхідні зміни щодо забезпечення якісної дошкільної

підготовки дітей із порушеннями слуху з урахуванням сучасних підходів в освіті та зазначених вище соціокультурних та освітніх новацій.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє констатувати про висвітлення різних аспектів організації навчання дошкільників з особливими освітніми потребами у працях вітчизняних і зарубіжних учених (Е. Данілавичюте, 2018; В. Засенко, А. Колупаєва, О. Таранченко, 2016; Т. Костенко, 2019; В. Кобильченко, 2019; С. Кульбіда, 2019; Л. Прохоренко, 2019; J. Deppeler, T. Loreman, R. Smith, 2015).

Особливостям роботи з дітьми з порушеннями слуху дошкільного віку присвячено дослідження українських науковців останніх років В. Жук, О. Дробот, В. Литвинової, С. Литовченко, О. Федоренко, В. Шевченко та ін., а також представників сурдопедагогічної класики Л. Борщевської, Р. Боскіс, А. Гольдберг, Н. Засенко, Б. Корсунської, Л. Лебедевої, Е. Леонгард, Ф. Рау, Т. Розанової, Н. Слезіної, Л. Фомічової, М. Шеремет, Ж. Шиф, Р. Якубовської та ін. Зокрема, можливо визначити такі основні позиції: важливість раннього та дошкільного періоду в житті дитини для подальшого успішного розвитку, навчання й соціалізації; організація розвивального середовища, яке визначає потребу в мовленні та його розвиток; побудова навчального та корекційного процесу з урахуванням психологічних особливостей і потреб дітей із порушеннями слуху; важливість реалізації корекційної складової за умови організації супроводу дошкільників із порушеннями слуху. Наголошується на увазі до формування психічних процесів, соціально-емоційного розвитку дитини з порушеннями слуху, важливості залучення сім'ї до корекційно-розвивальної роботи, упровадженні науково-обґрунтованих методик навчання дітей глухих та зі зниженим слухом.

Вищезазначені положення покладено в основу аналізу сучасного стану дошкільної освіти дітей із порушеннями слуху в Україні, обґрунтуванні змін і шляхів удосконалення, упровадження яких сприятиме забезпеченню індивідуальних особливих потреб дітей, підвищенню рівня їхнього розвитку й адаптації, а відтак успішній самореалізації.

Нормативну базу дослідження складають міжнародні документи, Закони України, нормативно-правові акти у сфері освіти, зокрема дітей з особливими освітніми потребами: Конвенції ООН «Про права дитини» (1989 р., ратифіковано Україною у 1991 р.), «Про права осіб з інвалідністю» (2006 р., ратифіковано Україною у 2009 р.), Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» (2015), основні положення якої адаптовано до вітчизняного контексту та відображено в Національній доповіді «Цілі

сталого розвитку: Україна» (2017); Закони України «Про освіту» (2017), «Про дошкільну освіту» (2019, проєкт), «Про загальну середню освіту» (2019); Положення про спеціальну школу, навчально-реабілітаційний центр, інклюзивно-ресурсний центр; Порядок організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти та ін.

Актуальними документами є «Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку» (2020), «Національна стратегія розвитку інклюзивної освіти на 2020–2030 роки та план заходів з її реалізації» (2020), «Концепція створення та розвитку системи надання послуги раннього втручання в Україні» (2019), «Концепція розвитку дошкільної освіти дітей із порушеннями слуху» (2014), «Концепція розвитку системи освіти осіб із порушеннями слуху в Україні» (2015), «Концепція жестової мови в Україні» (2019) тощо.

Актуальність проблеми зумовлює **мету статті** – за результатами теоретичного аналізу, аналізу освітньої практики, нормативно-правових документів окреслити основні моделі (організаційні форми) здобуття дошкільної освіти дітьми з порушеннями слуху в Україні та визначити шляхи їх удосконалення відповідно до потреб дітей і батьків.

У підготовці матеріалів статті використано **методи** теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження (зокрема публікацій, представлених у наукових виданнях, включених до наукометричних баз даних Scopus, Web of Science, EBSCO databases, Index Copernicus, Google Scholar та ін.); зіставлення та систематизації результатів наукових досліджень; а також узагальнення практичного досвіду навчання дошкільників із порушеннями слуху.

Виклад основного матеріалу. Система дошкільної освіти дітей із порушеннями слуху є невід’ємною складовою національної системи освіти. Ця система формувалася поступово, змінювалася відповідно до сучасних міжнародних і вітчизняних підходів (дитиноцентризм, цінність дитинства та співпраці з родиною; толерантність, недопущення дискримінації, повага до відмінностей і визнання їх нормою; пріоритет інтересів дитини («простір дружній до дитини», «дії в найкращих інтересах дитини» тощо), реформ в освіті дітей з особливими освітніми потребами (інклюзивне навчання, врахування індивідуальних можливостей і потреб дитини, акцент на її сильні якості; гнучкість та варіативність послуг, міждисциплінарність тощо), новацій щодо підтримки та супроводу дітей із порушеннями слуху (рання діагностика, розвиток медичних і технічних засобів реабілітації, технологій слухомовленнєвого розвитку, бімодально-білінгвальне навчання тощо).

Відповідно до «Концепції розвитку дошкільної освіти» (2020 р.) «дошкільна освіта – перша ланка системи безперервної освіти, що закладає підґрунтя розвитку особистості дитини, є передумовою її самореалізації в подальшому навчанні та розвитку впродовж життя. Її метою є забезпечення права дитини раннього віку (від одного до трьох років) та дошкільного віку (від трьох до шести–семи років) на якісне навчання, виховання й розвиток основними соціальними інститутами (сім'я та заклади дошкільної освіти різних типів), що створює можливості для працевзайнятості батьків і розвитку сталого суспільства в цілому».

В Україні за офіційною статистикою понад 165 000 дітей з особливими освітніми потребами. Заклади дошкільної освіти відвідують 69,9 тис. дітей з особливими освітніми потребами, в тому числі 9,0 тис. дітей з інвалідністю. В інклюзивних групах закладів дошкільної освіти станом на 1 січня 2020 р. здобувають освіту 4 681 вихованців з особливими освітніми потребами.

За світовою статистикою приблизно 2–3 з 1000 новонароджених мають порушення слуху. Слід зазначити, що ми не розглядаємо окремо категорії дітей глухих та зі зниженим слухом (слабкочуючих), оскільки під час організації освітнього процесу варто враховувати низку чинників, серед яких ступінь порушення слуху це лише один із багатьох (мова спілкування, технічні засоби компенсації, модель навчання, супровід фахівців тощо). Рівень розвитку словесного мовлення, комунікативні навички дитини також залежать не лише від ступеня порушення слухової функції, важливими є рання діагностика, якісна слухова реабілітація, підтримка спеціалістів і батьків, мовленнєве середовище, достатність спілкування та ін. З кожним роком аудіологічний / медичний підхід, за якого основна увага зосереджена на ступені зниження слуху (біологічних факторах), втрачає актуальність.

Система дошкільної освіти дітей із порушеннями слуху в Україні охоплює спеціальні заклади дошкільної освіти (заклади дошкільної освіти компенсуючого типу), дошкільні відділення / підрозділи спеціальних закладів загальної середньої освіти (шкіл, навчально-реабілітаційних центрів), спеціальні групи для дітей із порушеннями слуху в закладах дошкільної освіти комбінованого типу, інклюзивні групи. Досить поширеною останнім часом стає практика навчання дітей із незначним ступенем порушення слуху або адекватно слухопротезованих (слуховими апаратами, кохлеарними імплантами) у логопедичних групах (для дітей із загальним недорозвитком мовлення).

За результатами теоретичного аналізу й аналізу педагогічної практики окреслено існуючі моделі (організаційні форми) здобуття дошкільної освіти

дітьми з порушеннями слуху, які на сьогодні впроваджено в Україні. Кожна має певні особливості, своєрідність організації та корекційно-розвивального супроводу. Критеріями порівняння є: програми, за якими навчаються діти; фахівці, які працюють у закладі; специфіка корекційно-розвивального супроводу; варіанти продовження освіти після закінчення дошкільного закладу; мова навчання та спілкування.

Перша модель – спеціальні заклади дошкільної освіти та дошкільні відділення при спеціальних школах, навчально-реабілітаційних центрах.

Освітній процес у спеціальних садочках здійснюється за спеціальними програмами розвитку дітей глухих та зі зниженим слухом дошкільного віку; у програмах виділено специфічні напрями роботи (розвиток мовлення та комунікативної діяльності, розвиток музично-ритмічних та складоритмічних відчуттів), включено розділи з корекційно-розвивальної роботи: розвиток слухового (слухо-зорового, слухо-зоро-тактильного) сприймання та формування вимови, фонетична ритміка. Вихователі за освітою є сурдопедагогами, у кожній групі передбачено посаду вчителя-сурдопедагога, який проводить корекційно-розвиткові заняття (індивідуальні, підгрупові, групові) з урахуванням можливостей, актуальних потреб дітей, навчальних цілей і завдань. Учитель-сурдопедагог також здійснює корекційний супровід навчального та виховного процесів у групі, долучається до різних видів діяльності, підготовки та проведення заходів. У закладі працює практичний психолог. Випускники спеціальних закладів продовжують освіту у спеціальних школах для дітей із порушеннями слуху (більшість) та інклюзивних класах.

Прикладом такої моделі є заклад дошкільної освіти № 582 компенсуючого типу для дітей з порушеннями слуху м. Києва; на сьогодні це єдиний спеціальний заклад для дітей цієї категорії в столиці. Тут навчаються діти з різним ступенем порушення слуху (глухі, зі зниженим слухом), є вихованці з кохлеарними імплантами, комплексними порушеннями; групи сформовано за віковим принципом.

Особливістю спеціальних закладів є білінгвальне освітнє середовище, одночасне використання в освітньому процесі та спілкуванні словесного мовлення та жестової мови, у «позаурочний» час спілкування між дітьми відбувається переважно жестовою мовою; таку модель навчання для дитини часто обирають батьки, що мають порушення слуху, основним або одним з основних засобів комунікації яких є жестова мова.

В Україні сформувалася досить розгалужена система спеціальних закладів для дітей із порушеннями слуху, яка налічує понад 50 закладів

загальної середньої освіти, з яких 25 мають дошкільні відділення; у Києві та обласних центрах (Дніпро, Житомир, Луцьк, Миколаїв, Одеса, Суми, Харків та ін.) працюють понад 10 закладів дошкільної освіти компенсуючого типу для дітей із порушеннями слуху.

Останнім часом змінюється контингент вихованців спеціальних закладів освіти. По-перше, збільшується кількість дітей із суттєвим ступенем (помірний, важкий, повний) та складною структурою порушення (відповідно підтримка в навчанні має бути більш специфічна); по-друге, розширюється перелік категорій, до закладів, які традиційно навчали дітей із порушеннями слуху, залучаються діти з різними освітніми потребами.

Друга модель – спеціальні групи для дітей із порушеннями слуху в закладі дошкільної освіти комбінованого типу. Вихователі групи зазвичай є фахівцями в галузі спеціальної педагогіки (сурдопедагогіки); вчитель-сурдопедагог, який проводить корекційно-розвивальні заняття є штатним працівником закладу.

Корекційно-розвивальна складова передбачає заняття з розвитку слухового (слухо-зорового, слухо-зоро-тактильного сприймання) та формування вимови, розвитку мовлення, фонетичної ритміки. У садочку зазвичай працюють практичний психолог, учитель-логопед. Згідно з рекомендаціями Міністерства освіти і науки України «педагогічні колективи мають право обирати для використання в роботі чинні програми, перелік та особливості реалізації яких обговорює та схвалює педагогічна рада ЗДО. Дозволяється використовувати кілька комплексних і парціальних програм, відповідно до яких педагоги планують освітню діяльність». Педагоги спеціальних груп обирають із переліку рекомендованих програму розвитку для дітей із порушеннями слуху або «звичайну».

Після закінчення садочка діти продовжують навчання у спеціальних та інклюзивних школах (відсоток дітей, батьки яких обирають інклюзивні умови, вище порівняно з випускниками спеціальних закладів).

Спеціальні групи часто створюються за запитом батьків певної громади (району) й у територіальній доступності до реабілітаційних центрів, які надають послуги дітям із порушеннями слуху або закладів загальної середньої освіти, де створенні спеціальні та інклюзивні класи. Як приклад, можемо розглядати досвід співпраці Міського медичного центру проблем слуху та мовлення «СУВАГ» та закладу дошкільної освіти № 67 м. Києва; середньої загальноосвітньої школи № 233 з інклюзивними класами, в яких навчаються учні з порушеннями слуху, та закладу дошкільної освіти № 602 м. Києва.

Третя модель – інклюзивні групи, в які включені діти з порушеннями слуху. Вихователі таких груп не є фахівцями зі спеціальної освіти, необхідні знання педагога здобувають у межах програм підвищення кваліфікації (курси, семінари тощо). У кожній інклюзивній групі передбачено посада асистента вихователя (також не є фахівцем у галузі корекційного навчання). Корекційно-розвивальна робота з дитиною здійснюється відповідно до рекомендацій Інклюзивно-ресурсного центру (ІРЦ), враховуючи тип порушення зазвичай включає заняття з сурдопедагогом із розвитку слухового (слухо-зорового) сприймання та мовлення; залежно від індивідуальних особливостей можуть бути рекомендовані заняття з психологом із розвитку когнітивної та емоційно-вольової сфери, психологічний супровід на період адаптації, заняття з учителем-реабілітологом тощо.

За відсутності сурдопедагога заняття може проводити логопед, за умови, що в дитини достатній рівень слухового сприймання (може сприймати розмовне мовлення), фахівець володіє методиками роботи з дітьми з порушеннями слуху. В окремих випадках корекційно-розвивальна складова включає заняття і з сурдопедагогом, і з логопедом (напрями роботи різняться). Фахівці, які проводять такі заняття можуть бути штатними працівниками закладу (якщо кількість годин, що «проводить» фахівець, у межах половини ставки педагога, тобто у закладі є декілька дітей, які потребують підтримки спеціаліста), в іншому випадку фахівці працюють за угодою.

В інструктивно-методичному листі МОН України «Щодо організації діяльності закладів дошкільної освіти у 2020/2021 навчальному році» (від 30.07.2020 № 1/9-411) щодо інклюзивних закладів зокрема зазначено: «Надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг здійснюється шляхом проведення індивідуальних і групових занять, які можуть надаватися як штатними працівниками закладу, так і залученими фахівцями, зокрема: працівниками ІРЦ, спеціальних садків (шкіл), навчально-реабілітаційних центрів, логопедичних пунктів та інших закладів на підставі цивільно-правових договорів. При цьому оплата праці залучених фахівців здійснюється за рахунок коштів державної субвенції, відповідно до пункту 6 Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 14.02.2017 №88 (зі змінами, далі – Порядок та умови надання субвенції). «Примірний перелік додаткових психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових занять (послуг) для осіб з особливими освітніми потребами у закладах освіти» та «Перелік фахівців, які проводять (надають) додаткові

психолого-педагогічні і корекційно-розвиткові заняття (послуги) з особами з особливими освітніми потребами у закладах освіти», визначено у додатках Порядку та умовах надання субвенції.

Цивільно-правові договори укладаються між фахівцями, які проводять психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові заняття (послуги), та закладами дошкільної освіти або відповідним органом управління освітою».

Освітній процес в інклюзивних групах відбувається за «звичайними» освітніми програмами з внесенням необхідних адаптацій та / або модифікацій відповідно до можливостей і потреб дитини з особливими освітніми потребами. Для кожного вихованця, який за результатами комплексної оцінки в ІРЦ має особливі освітні потреби в додатковій підтримці, розробляється індивідуальна програма розвитку (ІПР). Спеціальні програми (програми розвитку дітей із порушеннями слуху) можуть бути використані як ресурс для складання ІПР та організації навчання, корекційно-розвивального супроводу.

Термін дії висновку ІРЦ не обмежений у часі, крім випадків, коли рекомендовано та визначено дату повторного вивчення.

Інклюзивні групи в дошкільних закладах комплектують за «Порядком комплектування інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах»: наповнюваність групи – до 15-ти осіб, з них не більше трьох дітей з особливими освітніми потребами, зокрема й з інвалідністю.

Після закінчення інклюзивного закладу діти з порушеннями слуху в переважній більшості продовжують навчання в інклюзивних школах. Основною перевагою такого варіанту освіти є мовленнєве середовище, що важливо для розвитку мовлення та навичок спілкування дітей дошкільного віку.

За рекомендаціями ІРЦ та письмовою заявою одного з батьків або іншого законного представника дитини за потреби заклад забезпечує доступ до освітнього процесу асистента дитини (частина 5 статті 11 Закону України «Про дошкільну освіту»). Функцію асистента дитини можуть виконувати соціальні працівники, батьки або особи, уповноважені ними. Супровід під час інклюзивного навчання – надання допомоги дітям з особливими освітніми потребами під час перебування в закладах дошкільної та загальної середньої освіти, входить до «Переліку соціальних послуг, що надаються особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати», затвердженого наказом Міністерства соціальної політики України від 03.09.2012 № 537. Фінансування соціальних послуг регламентується статтями 27 та 28 Закону України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-УШ, який вступив у дію 01 січня 2020 року.

Четверта модель – навчання дітей зі зниженим слухом, з кохлеарними імплантами в логопедичних групах дошкільних закладів. Усі діти мають особливі мовленнєві потреби (значні особливості функціонування мовлення); вихователі спеціальних груп для дітей із порушеннями мовлення здебільшого мають логопедичну підготовку; з групою працює вчитель-логопед, який проводить індивідуальні та групові корекційно-розвиткові заняття. Серед основних переваг таких груп батьки дітей із порушеннями слуху називають: невелика кількість дітей (на відміну від інклюзивних), мовленнєве середовище (бракує у спеціальних закладах для дітей із порушеннями слуху), відносно велика кількість закладів і відповідно наближеність до дому, системний супровід логопеда.

Проте фахівці та експерти зазначають, що спілкування з однолітками, які мають суттєві порушення мовлення не забезпечує повноцінне мовленнєве середовище, яке необхідне для розвитку дітей із порушеннями слуху. Відсутність можливості в закладі отримувати послуги сурдопедагога також негативно впливає на процес реабілітації (зарубіжний досвід свідчить, що найкращий варіант, коли дитина отримує необхідні послуги за місцем навчання).

У контексті проблеми актуалізується питання коректності логопедичних заключень для дітей із порушеннями слуху («загальний недорозвиток мовлення I рівня» тощо, і характеристик типу «мовлення відсутнє»; іноді в довідках не уточнюється, що порушення мовлення є наслідком зниження слуху (є випадки, звичайно, коли дитина має порушення слуху та порушення мовлення, що є первинним за своєю природою (не пов'язане зі слухом), приміром дизартрія). На нашу думку, яку поділяють і колеги-логопеди, варто переглянути формулювання визначень у логопедичних заключеннях з урахуванням позиції, що порушення мовлення в дітей зі зниженим слухом не доцільно трактувати в такий спосіб, як і у дітей, які мають збережену слухову функцію.

На основі дослідження практичного досвіду реалізації описаних моделей дошкільної освіти дітей із порушеннями слуху доцільними визначено певні зміни та доповнення. Так, для успішних спеціальних закладів, які мають значний досвід, активно впроваджують новації перспективним є розширення послуг, зокрема:

– окрім сурдопедагога та практичного психолога, супровід здійснюватиме також логопед (у передшкільний період (старший дошкільний вік), за запитом батьків), корекційний педагог (для дітей із затримкою чи порушеннями інтелектуального розвитку, згідно з рекомендаціями ІРЦ).

Адміністрація може приймати рішення щодо введення додаткових посад. Це передбачає зміни до чинних нормативних документів;

– введення посади асистента вихователя, якщо ІРЦ визнає таку потребу як в інклюзивних, так і спеціальних умовах навчання; можливість підтримки асистента дитини; реалізація індивідуальної освітньої траєкторії (зміст освіти, перелік додаткових послуг, обладнання та матеріалів тощо);

– створення відділення раннього втручання / консультативного пункту тощо, що передбачає додаткові посади фахівців, які будуть виконувати певні функції: проводити консультації для батьків, заняття з дітьми раннього віку, корекційно-розвивальний супровід дітей, які навчаються в інклюзивних закладах.

Відтак, доцільними є розширення варіантів здобуття дошкільної освіти дітьми з порушеннями слуху, внесення змін і доповнень до нормативних документів, розроблення відповідного навчально-методичного забезпечення.

Результати дослідження дають підстави зробити такі **висновки**:

1. Аналіз психолого-педагогічної, сурдопедагогічної літератури, нормативно-правових документів і педагогічної практики, по-перше, свідчить про актуальність проблеми дошкільної підготовки дітей з особливими освітніми потребами, особливу групу серед яких становлять діти з порушеннями слуху, по-друге, підтверджує необхідність трансформації системи дошкільної освіти дітей зазначеної категорії на основі інтеграції вже наявного вітчизняного й зарубіжного досвіду з урахуванням сучасних ціннісних і методологічних орієнтирів та суспільного запиту.

2. Окреслено існуючі моделі (організаційні форми) здобуття дошкільної освіти дітьми з порушеннями слуху, які на сьогодні впроваджено в Україні. Кожна має певні особливості, своєрідність організації та корекційно-розвивального супроводу. Критеріями порівняння є: програми, за якими навчаються діти; фахівці, які працюють у закладі; специфіка корекційно-розвивального супроводу; варіанти продовження освіти після закінчення дошкільного закладу; мова навчання та спілкування.

3. Розвиток системи дошкільної освіти спрямований на подальшу модернізацію діючої мережі спеціальних та інклюзивних закладів, розширення їх послуг і функцій. Обґрунтовано зміни та шляхи вдосконалення, зокрема спеціальних дошкільних закладів. Важливою умовою є мобільність і відкритість до змін, реагування на сучасні соціальні виклики й запити дітей, батьків, педагогів, утвердження провідною метою освіти розвиток людини та становлення особистості, її світогляду, цінностей.

Ми звичайно не враховуємо всі можливі аспекти організації дошкільної освіти дітей із порушеннями слуху, доцільними є подальші дослідження.

Перспективи подальших наукових розвідок. У межах проблеми вважаємо актуальними дослідження організації послуги раннього втручання для дітей із порушеннями слуху, діяльності центрів раннього розвитку та консультативних пунктів для батьків, участі ІРЦ у підтримці родини від етапу діагностування порушення. Для дітей, які приходять у дошкільний заклад із центрів раннього втручання, рекомендовано забезпечити програму переходу, що є завершальним етапом надання послуги раннього втручання та передбачає комплекс індивідуально спланованих заходів. Відповідно до пріоритетних завдань щодо вдосконалення нормативних документів МОН України на часі оновлення першою чергою: Закону України «Про дошкільну освіту», Положення про заклад дошкільної освіти, розроблення професійного стандарту вихователя, а також методичних рекомендацій для педагогів з реалізації постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження категорій (типології) освітніх труднощів у осіб з особливими освітніми потребами та рівнів підтримки в освітньому процесі в інклюзивних класах (групах) закладів освіти» (2020).

ЛІТЕРАТУРА

- Данілавичюте, Е. А. (2018). Діти з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі. *Особлива дитина: навчання і виховання, 3 (87), 7–18.* (Danilovichute, E. A. (2018). Children with special educational needs in an inclusive environment. *Exceptional child: teaching and upbringing, 3 (87), 7–18.*)
- Засенко, В. В., Колупаєва, А. А., Таранченко, О. М. (2016). Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії. *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні*, (сс. 68–77). К.: Педагогічна думка (Zasenko, V. V., Kolupaeva, A. A., Taranchenko, O. M. (2016). Education of children with special needs: from institutionalization to inclusion. In *National Report on the State and Prospects of Education Development in Ukraine* (pp. 68–77). K.: Pedahohichna dumka).
- Засенко, В. В., Прохоренко, Л. І. (2019). Освіта «особливих» дітей: стратегія розвитку. *Рідна школа, 3/4, 48–52.* (Zasenko, V. V., Prokhorenko, L. I (2019). Education of «special» children: development strategy. *Native school, 3/4, 48–52.*)
- Литовченко, С. В. (2020). Дистанційне навчання дітей з порушеннями слуху: рекомендації учасникам команди супроводу. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 3-4 (97-98), 301–311* (Litovchenko, S. V. (2020). Distance learning of children with hearing impairments: recommendations for members of the support team. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies, 3-4 (97-98), 301-311.*)
- Таранченко, О. М., Федоренко, О. Ф. (2015). Концепція розвитку системи освіти дітей із порушеннями слуху в Україні. *Особлива дитина: навчання і виховання, 1, 27–33.* (Taranchenko, O. M., Fedorenko, O. F. (2015). The concept of development of the education system for children with hearing impairments in Ukraine. *Exceptional child: teaching and upbringing, 1, 27–33.*)

Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами та Рамки Дій щодо освіти дітей з особливими освітніми потребами (The Salamanca Statement on Principles, Policies and Practices in Special Needs Education and Framework for Action on Special Needs Education) (1994). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text.

Deppeler, J., Loreman, T., and Smith, R. (2015). Teaching and learning for all. In J. Deppeler, T. Loreman, R. Smith, and L. Florian. (Eds.). *Inclusive pedagogy across the curriculum. International perspectives on inclusive education* (pp. 1-10). London: Emerald Group Publishing.

Loreman, T., McGhie-Richmond, D., Kolupaieva, A., Taranchenko, O., et al. (2016). A Canada-Ukraine collaborative initiative for inclusive education in Ukraine: Participant perspectives, *School Effectiveness and School Improvement*, 27(1), 24–44.

РЕЗЮМЕ

Литовченко Светлана. Дошкольное образование детей с нарушениями слуха: современные модели и перспективы развития.

В статье по результатам теоретического анализа и анализа педагогической практики обозначены существующие модели (организационные формы) получения дошкольного образования детьми с нарушениями слуха, которые сегодня внедрены в Украине. Каждая имеет определенные особенности, своеобразие организации и коррекционно-развивающего сопровождения. Критериями сравнения являются: программы, по которым учатся дети; специалисты, работающие в учреждении; специфика коррекционно-развивающего сопровождения; варианты продолжения образования после окончания дошкольного учреждения; язык обучения и общения. Определены пути совершенствования специальных учреждений дошкольного образования в соответствии с потребностями детей и родителей.

Ключевые слова: дети, нарушение слуха, дошкольное образование, модели получения дошкольного образования, специальное учреждение, инклюзивная группа, программы, коррекционно-развивающее сопровождение, пути совершенствования.

SUMMARY

Lytovchenko Svitlana. Preschool education of children with hearing impairments: modern models and development prospects.

The article presents modern approaches to the education of children with hearing impairments, outlines the current state of preschool education and the existing problems in providing correctional and developmental support to preschool children with hearing impairments.

The purpose of the article is to outline the basic models (organizational forms) of preschool education for children with hearing impairments in Ukraine based on the results of theoretical analysis, analysis of educational practice, normative legal documents and identify ways to improve them according to the needs of children and parents.

The criteria for comparison are programs for which children study; specialists working in the institution; specifics of correctional and developmental support; options for continuing education after graduation; language of instruction and communication.

Methods of theoretical analysis of psychological and pedagogical literature on the research problem were used in the preparation of the article materials; comparison and systematization of research results; generalization of practical experience of teaching preschoolers with hearing impairments.

Development of the preschool education system is aimed at further modernization of the existing network of special and inclusive institutions, expansion of their services and functions. Changes and ways of improvement, in particular of special preschool institutions, are substantiated. An important condition is mobility and openness to change, responding to modern social challenges and demands of children, parents, teachers, approval of the leading goal of education is human development and the formation of personality, its worldview, values.

Prospects for further research: organization of early intervention services for children with hearing impairments, the activities of early development centers and counseling centers for parents, the participation of inclusive resource centers in supporting the family from the stage of diagnosing the disorder.

Key words: *children, hearing impairment, preschool education, models of preschool education, special institution, inclusive group, development programs, correctional and developmental support, ways of improvement.*

УДК 376-056.264-053.2

Ірина Мартиненко

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманов
ORCID ID 0000-0001-5003-4653a

Надія Яцишин

Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника
ORCID ID 0000-0003-3271-1352

DOI 10.24139/2312-5993/2021.01/458-469

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ПОДОЛАННЯ ДИСПРАКСІЇ В ДІТЕЙ ІЗ ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Стаття присвячена проблемі подолання диспраксії в дітей із тяжкими порушеннями мовлення. Мета статті – розкрити напрями комплексного подолання диспраксії в дітей із тяжкими порушеннями мовлення, ґрунтуючись на результатах експериментального вивчення цих дітей.

Встановлено, що загальносвітовою тенденцією є збільшення кількості дітей і дорослих з означеним розладом. У зарубіжних дослідженнях поняття диспраксії вважається застарілим, сучасні медичні класифікатори містять назву «розлади розвитку координації» – developmental coordination disorder (DCD). З метою встановлення симптомів такого розладу в дітей із мовленнєвими порушеннями було проведено експериментальне дослідження, спрямоване на з'ясування особливостей орального, пальцевого праксису та білатеральної координації. Аналіз отриманих даних дозволив зробити висновки про домінування низького рівня праксису в дітей із тяжкими порушеннями мовлення. Цей факт спонукав до розробки змісту комплексного впливу для подолання диспраксії в дітей означеної категорії, який охоплював клінічний, психолого-педагогічний та корекційно-розвивальний напрями.

Ключові слова: *диспраксія, тяжкі порушення мовлення, розлади розвитку координації, комплексний підхід.*

Постановка проблеми. Загальновідомим фактом є щорічне збільшення кількості дітей із відхиленнями в мовленнєвому розвитку. На особливу увагу поміж них заслуговує категорія дітей із тяжкими порушеннями мовлення, які обумовлені розладами рухової функції та координації рухів – диспраксією.